

המשמעויות הביטחוניות-צבאיות של ההינתקות

משה שרביט

רקע ומטרה

ההינתקות מחבל עזה יצרה לראשונה אזור אחיד רצוף הנמצא בשלמותו, בשליטת פלסטינים, ללא נוכחות כלשהי של ישראלים. עם כל חשיבותו וראשוניותו של המהלך, אין חולק על שנויגתה המוגבלת של ישראל לא שינתה את תנאי היסוד המגדירים את אופיו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ושהאיום הביטחוני על ישראל יוסיף להתקיים גם בעתיד. עם זאת, אין ספק שהנסיגה יצרה שינויים מסוימים במאפייני האיום. בהמשך הדברים אנסה להעריך את השינוי באיום ובסיכונים הביטחוניים-צבאיים, שנוצר בשל פינוי חבל עזה ממתיישבים ומכוחות צבא ישראלים.

המונחים "איום" ו"סיכון ביטחוני" מחייבים הבהרה. אין הכוונה כאן לנזקים ברמה האסטרטגית הנובעים מעצם הפינוי עצמו. כך למשל הודגש בשיח הציבורי שקדם להינתקות הנזק הכרוך בחיזוק תפיסת הפלסטינים כי "ישראל מבינה רק כוח" ובחיזוק התפיסה כי הפינוי החד-צדדי עלול לעודד את הפלסטינים להמשיך ולראות באלימות מכשיר אפקטיבי לקידום יעדיהם הלאומיים. כאן אני מנסה להעריך את השינוי ביכולות הצבאיות של כל אחד מהצדדים וביחסי הכוחות שביניהם, שהם תוצאה ישירה של פינוי הרצועה.

נכון לעת כתיבתם של דברים אלה, הרשות הפלסטינית איננה מצליחה להשליט את מרותה על כלל הארגונים הפלסטיניים המזוינים. הנחת המוצא שלי כאן היא שמצב זה לא ישתנה מיסודו בעתיד הקרוב. אני מניח כאן לצורך הדיון שארגונים כמו ה"חמאס", "הג'האד האסלאמי" ו"גדודי אל-אקצה" ימשיכו לקיים בידיהם את יכולותיהם המבצעיות ככל שאלו לא ייפגעו על ידי ישראל וימשיכו להיות מרכיב האיום העיקרי על ישראל. אין זאת אומרת שלא יתקיימו "הבנות" פנים-פלסטיניות תחומות בזמן שעל פיהן יקבלו עליהם הארגונים הללו מגבלות שונות ככל שהדבר תואם את האינטרסים שלהם. כך, גם אם תחול התקדמות כזו

או אחרת בתהליך המדיני, תוסיף להתקיים המוטיבציה הבסיסית להמשך העימות הכוחני עם ישראל, מצדם של הארגונים הללו לפחות.

קטגוריות לשינוי באיום הצבאי-ביטחוני

הא-סימטריה המובנית ביחסי הכוחות הצבאיים מחייבת את הפלסטינים לפעול בשיטות של לחמת גרילה המבוססת – טקטית – על פגיעות נקודתיות במערך הישראלי – אם בצורה של הפעלת מתאבד המפוצץ מטען חבלה בלב אוכלוסייה ישראלית, אם בהפגזות מרגמות על התנחלות ישראלית או בירי רקטות על יישוב הסמוך לקו הירוק. עם זאת, הצד הישראלי מנסה להתגונן מפני ניסיונות הפגיעה בנכסיו מצד אחד וליזום פעולות התקפיות בתוך השטח הפלסטיני מצד אחר, אם כפעולות סיכול ומניעה ואם כפעולות תגמול שנועדו ליצור הרתעה מהמשך פעילותם האלימה של הפלסטינים.

מכאן שהדיון בשינוי ביחסי הכוח הצבאי ובאיום הביטחוני מחייב התייחסות לשלושת המרכיבים הבאים:

- השינוי ביכולתם של הפלסטינים ליזום פעולות התקפיות ולפגוע בחיילים או באזרחים ישראלים. השינוי הזה מורכב מהשינוי ביכולת ההתקפית של הפלסטינים ומהשינוי ביכולת ההגנה של ישראל.
- השינוי, אם קיים, במגבלות הפעלת הכוח ההתקפי של ישראל.
- ההשפעה על יכולתם של הפלסטינים לבנות את כוחם הצבאי לקראת "הסיבוב הבא".

לבסוף, השינויים ביכולות הטקטיות הבסיסיות מכתובים שינוי ברמות האופרטיביות ומשפיעים גם מטבע הדברים על השימוש בכוח הצבאי באסטרטגיה הכוללת של כל אחד מהצדדים.

עיקרי האיום הביטחוני לפני ההינתקות

עיקר האבדות לישראל נגרמו בציירי התנועה, בהתנחלויות ובמוצבים שבתוך חבל עזה עצמו.

בהתחשב בתנאי הבסיס הקשים, הישגיהם של צה"ל והשב"כ במניעת אבדות, מרשימים ביותר, אך גם כך הצליחו הפלסטינים מדי פעם ליצור אירועים מרובי נפגעים לישראל. אירועים אלו גררו תגובה קשה מצד ישראל, וזו יצרה לא פעם הסלמה והביאה להסתבכות צבאית או מדינית נוספת.

הרקטות הארטילריות ששיגרו – ועדיין משגרים – הפלסטינים לעבר היישובים הישראליים היו עם הזמן לאיום מרכזי – לא מעט בגלל הקושי המתגבר להפעיל אמצעים אחרים. הרקטות מוגבלות לטווח קצר יחסית, הן אינן מדויקות כלל וכושר הפגיעה שלהן מוגבל. מכאן שהרקטות מאיימות בעיקר על יישובים גדולים וצפופים יחסית, כלומר על יישובים עירוניים הנמצאים במרחק קצר מהגבול. באזור הרצועה נמצאת מטרה אחת כזו בלבד – העיר שדרות. כצפוי, ירי הרקטות גרם למספר קטן יחסית של אבדות בנפש, אך השפעתו הפסיכולוגית של איום רצוף ומתמשך על שגרת החיים ביישובים המאוימים גדולה. עם כל מרכזיותו של האיום ברקטות, הוא נתפס לכן, ובצדק, כפחות ביחס לאיומי הטרור ה"קלסיים" כמו המתאבדים ופיגועי הירי למיניהם.

צה"ל התאמץ לא מעט למנוע הברחת רקטות לרצועה ולפגוע מהאוויר ביכולת הייצור העצמי של רקטות כאלו בתוך הרצועה, אולם אין לצפות שמאמץ התקפי אווירי, אפקטיבי ומוצלח ככל שיהיה, יאפס את כמות התחמושת שבידי האויב. כך, הגם שיכולתם של הפלסטינים לשגר רקטות הוגבלת בשל המלאי המצומצם יחסית שעמד לרשותם, לא נמנעה מהם היכולת להמשיך ולקיים איום רצוף על ידי שיגור של רקטה אחת או שתיים בכל יום או יומיים לעבר שדרות.

הקלות היחסית של שיגור הרקטות הביאה את הפלסטינים להשתמש בהן כמעין תגובה או תגמול על פעילות התקפית של ישראל בגזרת יהודה ושומרון. יכולת השיגור המוגבלת של הפלסטינים והנזק המועט שגרמו ברובם המכריע של המקרים אפשרו לישראל להמשיך ולפעול בלי שאיום הרקטות יהיה מעצור משמעותי.

בתחילת העימות הייתה הרצועה מקור מרכזי לחוליות מפגעים שנשלחו לפעול בתוך הקו הירוק בד בבד עם פעולות נגד ההתנחלויות ונגד כוחות הצבא שהגנו עליהן. הקמת מערך ההגנה של ישראל סביב גדר המערכת הגבילה את עיקר המאמץ ההתקפי של הפלסטינים בגזרה לתוך שטח הרצועה והעבירה את מרכז הכובד של הפעילות נגד מדינת ישראל גופא לגזרת יהודה ושומרון. בד בבד עם התהליך הזה, וכמעין תחליף, פיתחו הפלסטינים בעזה יכולת לירי רקטות ארטילריות ("קטיושות") לעבר יישובים ישראליים שבתוך הקו הירוק.

אספקת האמל"ח לכוחות הפלסטיניים התבססה בעיקר על הברחות דרך גבול מצרים, ובמידה פחותה הרבה יותר דרך הים. מנהרות שנחפרו בין רפיח הפלסטינית לרפיח שבצד המצרי היו – ועודן – ערוץ הכניסה העיקרי של אמל"ח לרצועה. מלבד זאת, בנו הפלסטינים יכולת ייצור עצמי של אמל"ח פשוט, ובו בעיקר רקטות "קסאם", מרגמות ופגזי מרגמה ומטעני חבלה מסוגים שונים. למרות השקעה של מאמצים רבים לא הצליח צה"ל לחסום לחלוטין את ערוץ ההברחה דרך גבול מצרים.

הפריסה הישראלית בשטח נקבעה בראש ובראשונה על פי מפת היישובים בתוך חבל עזה ומחוצה לו מצד זה של הקו הירוק. ההתיישבות הישראלית ברצועה כללה כמה מובלעות של יישובים ישראליים מוקפות שטח פלסטיני עוין הנשענות על מספר מצומצם של צירים שמקשרים אותם לשטח המדינה שבתחומי הקו הירוק. ההערכות להגנה על גבול מצרים לאורך ציר פילדלפי בסמיכות לאזור הפלסטיני המיושב וללא כל עומק הייתה גם היא נקודת תורפה מרכזית במערך של ישראל. פריסה כזו הציבה אתגר קשה לכוח המגן ויצרה לפלסטינים אוסף מוגדר של הזדמנויות פגיעה בכוחות צה"ל ובמתיישבים הישראליים, התואמות את יכולותיהם הטקטיות:

- פגיעה בתנועה בציירים, בעיקר באמצעות מטענים ומארבים.
- פגיעה במחנות ובמוצבים קבועים של צה"ל, בעיקר במוצבים מבודדים.
- פגיעה ביישובים – באמצעות חדירת חוליות מפגעים או ירי מרגמות.
- ירי רקטות על יישובים ישראליים סמוכים לגבול – העיר שדרות ויישובים חקלאיים בסביבה.

השינוי באיום בשל ההינתקות

מטבע הדברים יתפתח האיום המוצב על ישראל מכיוון הרצועה וישתנה במשך הזמן. לא יהיה זה נכון לייחס כל התפתחות כזו להינתקות. מקצת ההתפתחויות נובעות מתהליכי למידה והסתגלות המתקיימים בארגונים הפלסטיניים בכל עת; ומקצתן – ובעיקר היכולת להתאושש, לצבור אמצעי לחימה ולחדש כוחות לקראת המשך העימות – הן תוצאה של עצם ההפוגה בפעילות ההתקפית של צה"ל, שגם אותה אי-אפשר לייחס חד-משמעית להינתקות.

ההינתקות גורמת באופן ישיר לכמה שינויים משמעותיים:

- רציונליזציה של מערך ההגנה הישראלי. נקודות התורפה הרבות במערך הישראלי שדרךן יכלו הארגונים הפלסטיניים לגרום אבדות רבות לישראל בוטלו בעצם היציאה מהרצועה. בהנחה שלא יחול שינוי מהותי ביכולת הפלסטינים להחדיר מפגעים דרך הגדר או המעברים, יש לצפות שמספר הנפגעים הישראליים, חיילים ואזרחים, בגזרת עזה וסביבותיה ירד גם אם תהיה עלייה מסוימת ברמת האלימות הכוללת של הסכסוך. אפשר לשער שהצמצום הצפוי באירועים מרובי נפגעים יקטין במידה מסוימת את המוטיבציה של ישראל לבצע פעולות עונשין קרקעיות נרחבות על כל המשמעות הנגזרות מכך. כפועל יוצא מצמצום החשיפה יוכל צה"ל לצמצם מאוד את סדר הכוחות המוצב דרך קבע אל מול רצועת עזה.

- דומה שבעיני מדינות המערב, נסיגת הצבא, ובעיקר פינוי ההתנחלויות, מעקרים במידה ניכרת את עילתם של הפלסטינים להמשיך ולתקוף את ישראל משטח הרצועה; בשל כך תגובה צבאית חריפה של ישראל בעקבות פגיעת פלסטינים מהרצועה לגיטימית בעיניהן ומתקבלת בהבנה כל עוד איננה חורגת ממידה ראויה. ניסיון השבועות הראשונים שלאחר הנסיגה תומך בטענה זו. עם זאת, אין ספק שהפלסטינים ינסו ליצור צימוד (linkage) בין הפעילות בגזרת הרצועה לפעילות ביהודה ושומרון ולשכנע כי המשך נוכחותה של ישראל ביהודה ובשומרון מצדיק את המשך לחימתם בכל הגזרות.

- "ביטול" המטרות הישראליות בתוך הרצועה פוגע ביכולת הפלסטינים לשלוט ברמת ההסלמה של הסכסוך. לפני ההינתקות יכלו הפלסטינים להטריד את היישובים ואת צה"ל במה שנתפס כרמת הסלמה נמוכה ולאיים בפגיעה בתוך הקו הירוק כמדרגת הסלמה נוספת. לישראל

לעומת זאת יש מגוון רחב של אפשרויות להפעלת כוח ברמות הסלמה שונות

- ויתורה של ישראל על השליטה בגבול הרצועה עם מצרים. בשל הוויתור הזה ייתכן שתהיה הברחת אמל"ח לרצועה קלה הרבה יותר משהייתה לפני ההינתקות. כמו כן, יתאפשר ביתר קלות מעבר פעילים מהרצועה לסיני ומשם לתוך ישראל או דרך הנגב ליהודה ושומרון. ניסיון השבועות הראשונים שלאחר הנסיגה איננו סימן מעודד בתחום זה. ישראל חייבת אולי לקבל את האפשרות הזו כהנחת עבודה, אולם חשוב להדגיש שתקפותה לאורך זמן – ובעיקר ככל שמדובר באמל"ח מהסוגים המשמעותיים יותר – איננה ודאית כלל וכלל. יש לזכור שבידי המצרים יש כלים לטיפול בתופעה שלא היו בידי ישראל בעת שהייתה חסימת קו הגבול באחריותה. על כל פנים, לא יהיה זה נכון להניח שמרגע שהועברה האחריות למצרים תהיה העברת אמל"ח לתוך הרצועה כמעט חופשית ממגבלות.

לא כל הברחת אמל"ח יוצרת שינוי של ממש באיום. כך לדוגמה להברחת נשק קל כמו רובים ואפילו מטולי נ"ט אין השפעה מהותית על יחסי הכוחות. עם זאת, תיתכן הכנסת סוגי אמל"ח שלא היו בידי הפלסטינים קודם לכן כמו אמצעים נגד מטוסים ומסוקים. לחלופין ייתכן גידול של ממש בכמות אמל"ח מסוגים מסוימים הנמצאים כבר היום בידי הפלסטינים.

להערכתך, לא יוכנס לרצועה נשק כבד כמו תותחים, מרגמות כבדות ואחרים הן מפני הקושי בהברחתם פנימה והן מפני שחתימתם הגבוהה עושה אותם מטרה קלה יחסית עבור חיל האוויר של ישראל. נשק כבד צפוי לגורל דומה לזה של השריוניות שהיו בידי המשטרה הפלסטינית בתחילת האנתפאדה. בכל מקרה ישראל תדרש להפנות יותר קשב ומשאבים לסגירת הגבול הבינלאומי עם מצרים כדי למנוע הפיכתו לנתיב מעבר מרכזי לישראל.

יש לצפות לעלייה נוספת במשקלו של האיום המוצב על ידי הרקטות הארטילריות. בהיעדר מטרות ישראליות בתוך הרצועה, הרקטות הן הכלי הזמין העיקרי לפגיעה בישראל. יש להניח כי את תקופת הרגיעה ינצלו הארגונים הפלסטיניים לחידוש ולצבירת מלאי ולפיתוח או לרכש של רקטות בעלות טווח ארוך יותר – 10-15 ק"מ. הגידול במלאי יאפשר לפלסטינים לשגר מטחים גדולים יותר של רקטות ולקיים

את האיום לזמן ממושך יותר, והגידול בטווח יכניס לאזור המאויים יישובים נוספים. לכן יש לשער כי הפלסטינים ינסו לעצב באמצעות יכולות אלו מדרגות הסלמה המבוססות על פרמטרים של טווח וכמות. אעיר כי גם כאן יהיה אפשר לייחס את השינוי באיום להינתקות רק בחלקו, שכן יש להניח שגידול מסוים בטווח הרקטות שבידי הפלסטינים ובמספרן היה מתרחש ממילא.

יש הטוענים שהפלסטינים ינסו לחקות את דוגמת חיזבאללה כדי להגיע באמצעות הרקטות הארטילריות ליצירת מאזן הרתעה בינם ובין ישראל כמו זה המתקיים בגזרת לבנון. מאזן הרתעה כזה ייצור מבחינתם צימוד בין פעילותם בגדה לפעילות בגזרת יהודה ושומרון.

להערכתי, השוני בתנאים בין דרום לבנון לעזה ימנע את אפשרות היווצרותו של מאזן כזה. ראשית, רגיעה משרתת את האינטרס של ישראל. אם הארגונים הפלסטיניים מעוניינים בהמשך הפיגועים נגד ישראל, איום הרקטות איננו יכול ליצור מטריית הגנה לפעילות חבלנית שלהם. כאשר האיום החבלני ממשי, האינטרס של ישראל בביצוע פעולות מניעה וסיכול חזק, ובעיני ההנהגה בישראל מצדיק פגיעה מסוימת בשגרת החיים באזורים מצומצמים. במילים אחרות, אם הארגונים מעוניינים ברגיעה, לא איום הרקטות יאפשר להם להשיגה. שנית, איום הפלסטינים ברקטות יישאר בסופו של דבר מוגבל. אין להניח שהם יוכלו להשיג רקטות רבות ארוכות טווח – לטווחים של יותר מחמישה עשר ק"מ. שימוש מסיבי של הפלסטינים ברקטות, ובעיקר בכאלו שאין ביכולתם לייצר בעצמם, יעמיד את המצרים במצב לא נעים, שכן מקצת האחריות להפעלתן תוטל עליהם כמי שאפשרו את הברחתן לתוך הרצועה.

שלישית, בשל גודלו המצומצם של שטח הרצועה יכולתיה של ישראל להפעיל מנופים אופרטיביים שיגבילו את שיגורי הרקטות – גם אם לא ימנעו אותם לחלוטין – מוחשית מאוד ורבה הרבה יותר מזו המתקיימת בדרום לבנון.

להצלחת הפלסטינים בהחדרת רקטות ליהודה ושומרון ובהפעלתן

נגד ערים ויישובים ישראלים באזור השרון למשל תהיה משמעות רבה יותר מכל התפתחות סבירה ביכולות הפלסטינים בתחום זה ברצועה. גם כאן, היווצרותה של יכולת מבצעית כזו לא תהיה בהכרח תוצאה ישירה של הנסיגה מרצועת עזה. גם כאן עצם ההפסקה בפעילות ההתקפית של צה"ל היא שתיצור לפלסטינים את ההזדמנות להשגתה.

סיכום

המשמעות האסטרטגיות העיקריות של ההינתקות אינן פועל יוצא של השינוי באיום הביטחוני-צבאי הנובע מהנסיגה. אלו נמצאות בתחום המדיני ובתחום הפוליטי הפנימי של ישראל ובחזיקות תפיסת הפלסטינים בנוגע לאפקטיביות של המאבק המזוין ככלי לקידום מטרותיהם האסטרטגיות בכלל, ולהבאת ישראל לוותיקור על שטחים, בפרט.

יש להדגיש שוב כי לא יהיה זה נכון לייחס להינתקות כל התפתחות ביכולות הצבאיות של הפלסטינים.

השינוי באיום הצבאי-ביטחוני בעקבות ההינתקות יתבטא בעיקר בנקודות הבאות:

- צמצום החשיפה של כוחות צבא ואזרחים ישראלים להתקפות מצד הארגונים הפלסטיניים.
- בטווח הקצר לפחות – צמצום גמישות הפעולה של הארגונים הפלסטיניים לצד הרחבת יכולתה של ישראל להגיב בחריפות על פעולות אלימות של הפלסטינים נגדה.
- אפשרות ממשית להגדלת כמות האמל"ח המוכנסת לרצועה ולהכנסת אמל"ח מסוגים שלא נראו בה עד כה, ובכלל זה אמצעי נ"מ ונ"ט.
- עלייה באיום המוצב על ידי הרקטות הארטילריות על היישובים הישראלים.

היות שהשיקול הצבאי ביטחוני הוא מרכיב חשוב בוויכוח הפנימי בישראל על עתיד השטחים, יש לצפות שהתפתחויות והשינויים באיום הביטחוני ישמשו מודל להערכת המשמעות של נסיגות אפשריות נוספות בעתיד.

חיילי צה"ל סוגרים את שערי עזה עם תום הפינוי